HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul - Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi
tarafından çıkarılır aylıkmecmua

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 8 — Eylül 1939 — Sayı : 95

HALK BİLGİSİ DERNEĞİ

Kuruluşu, mesai ve neşriyatı

Halk Bilgisi Derneği, bizde umumî folklor sahasında kurulan ilk ilmî bir cemiyet olup, ötedenberi hissedilmekte olan hakikî bir ihtiyaca, biraz da geç olmakla beraber müsbet bir karşılık mahiyetinde ortaya atılmış oldu.

İleride mufassalan izahı sadedinde bulunacağımız Derneğin teşekkülüne tekadüm eden zamanlar zarfında filhakika Folklorun bazı maddeleri üzerinde çalışan, bu meyanda bilhassa edebî Flklora ait neşriyat yapan bir zümre hulâsa, bu vadide münfreit ve dağınık bir mesai mevcuttu. Bu mesai muvacehesinde, Derneğin teşekkülünden iki yıl kadar evvel musiki Folkloruna ait ciddî bir tetkik ve toplama hareketi başladı. Bir taraftan musiki sahasında şu ciddî ve biraz da hızlanmış olan kımıldanış, diğer taraftan hissedilir bir alâka ile az çok muayyen bir istikamete doğru ilerlemek istidadını gösteren faaliyet akabinde «Halk Bilgisi Derneği» nin ortaya atılmış olması, bu vadide daha şamil bir manâ ve mahiyet ifade eden bir netice demekti.

Şu suretle, 1 Teşrinisani 1927 tarihinde, merkezi «Ankara» da olmak üzere «Anadolu Halk Bilgisi Derneği» adlı bil Folklor cemiyeti kuruldu. Bu cemiyet, gerek dağınık, fredî şekilde çalışanları bir araya toplamak ve gerek tetkiklere ilmî usülleri rehber etmek gibi mühim bir gayenin tahassül ve tahakkuku etrafında vaidkâr bir teşekkül oluyordu.

Derneğin ilk heyetini İshak Refet, Ziyaettin Fahri ve İhsan Mahvî teşkil etmiş, muvakkat idare heyeti sıfatiyle bu zatler tarafından resmî

musaadesi istihsal olunmuştur. Halk Bilgisi Derneğinin şu suretle mesai sahasına atılması memlekette çok samimî ve derin bir alâka ile karşılandı. Bizim gibi bu bilgi şubesinin, binnisbe daha evvel yol almış emektarlarını sevindirdi. Bu münasebetle, muhtelif gazete ve mecmualarda bir çok yazılar yazıldı. Bu arada Folklorun bir ilim olmak sıfat ve haysiyetiyle usül ve sahası hakkında etütler neşredildi. Bu zamanın pek canlı ve verimli neşriyat hareketlerini ileride başka bir yazı ile yakından takip ve mütalâa edeceğiz.

Dernek «25» maddelik kısa, fakat bu vadide vaidkâr bir nizamname ile faaliyetinin ana hatlarını tespit ve irae ediyordu. Derneğin gelecekteki mesaisine ve bu mesainin müspet ve menfi tarafları ihtiva eden neticelerine dair ileride bir mukayese zemini hazırlamış olabilmek için mezkûr nizamnamenin bilhassa ikinci ve dördüncü maddelerini şöyle bir gözden geçirmek lâzımdır.

Bu maddeler dahilinde, Türk Folklor ve kültürüne müteallik tetkiklerde bulunmak, mecmua, gazete ve kitap neşretmek, konferanslar, müsamereler ve seyahatlar tertibiyle mümessillikler ihdas ve encümenler teşkil eylemek, diğer mümasil ilmî cemiyetlerle münasebete girişmek kayıtlariyle Derneğin mesai yolu, faaliyet sahası izah ediliyordu. İlk nizamname ile «Anadolu Halk Bilgisi Derneği» ünvanını almış olan cemiyet, bir müddet sonra adını «Türk Halk Bilgisi Derneği» şekline kalbederke saha ve mesaisinin şümulünü tavzih etmiş oldu.

Dernek kuruluşunu takip eden ilk zamanlar zarfında etrafında ciddî alâka uyandırmış, ümit verici bir eseri mevcudiyet göstermiş, bu vadide nizamnamenin vadettiği esaslara sadık kalabilmek ümniyesiyle hakikaten kayde değer mesai sarfeylemiştir. Hattâ, bu devre içindeki canlı hareketleriyle kendi haricindeki faaliyet ve neşriyatın da inkişafında kuvvetle müessir olmuştur, denilebilir. Bununla beraber, Derneğin oldukça dikkate değen neşriyat faaliyetini, bütün mesaisinin, hemen hemen, İstanbul mümessilliğine devri olan Mart 929 tarihinden itibaren görüyoruz. Binaenaleyh, bu devrede Ankara sadece umumî bir merkez halinde kalmış, ilim ve neşriyat faaliyetleri daha ziyade İstanbul merkezinde tekâsüf etmiştir.

Derneğin resmen teşekkülünden, âza kaydı faaliyetlerinden ve İstanbulda merkezî şube vücuda getirildikten sonra Sivas, Erzurum, Konya, Kayseri, Samsun ve İzmir gibi büyük şehirlerimizde de idarî faaliyeti taazzi ve inkişaf etti. Şu suretle, Cumhuriyet Türkiyesinin muhtelif yerlerinde ve Folklorun muhtelif sahalarında çalışan zümre ile fikrî münasebetler teessüs etmiş ve bu zümrenin hemen hemen büyük bir ekseriyeti bu teşekkül etrafında toplanmıştır. Binaenaleyh, Derneğin teşekkülüne tekaddüm

eden zamanlardaki ferdî ve mahdut mesai de artık ma'şerî şekilde sistemli bir faaliyete inkılâp ve hakikî manasiyle inkişaf etmiş oluyor demekti.

Derneğin kuruluş tarzı hakkındaki şu bir kaç sözden sonra ilmî sahadaki mesai ve neşriyatına geçebiliriz.

Dernek neşriyatı : Neşriyat, fikrimizce, ilmî teşekküllerin mesai ve muvaffakiyetini, her hangi şekilde mukayese için elde şaşmaz bir ölçü mahiyetini haizdir. Binaenaleyh, bu kabil cemiyetlerin hayatî izleri üzerinde yürürken, bu kıstasî vetire, hüküm ve kanaatlerin ifadesinde daha tam bir bîtarafîyi tazammun eder. Bu itibarla, Derneğin mesai ve muvaffakiyetini verimleriyle mukayese ve tahlil etmek, bunun için de bunlar üzerinde lüzumu kadar durmak lâzımdır.

Dernek, ilk hamlede, bir taraftan Halk Bilgisi toplayıcılarına yürüyecekleri yolu göstermek, diğer taraftan Folklor tetkiklerini ilmî bir şekilde elde etmek maksadiyle bir **«Halk Bilgisi Rehberi** - sayı 1» tanzim ve neşretti. Filhakika, ilmî sahada yürüyebilmek için böyle bir kılavuza ihtiyaç vardı .

Esasları, Fransız folkloristlerinden «V. Gennep» ile «Milyen» ve Alman folkloristi «H. Krayer» den alınmış, olan bu rehberde; Folklorun kısaca mevzuu, usûl ve gayesi ile kadroları kaydedilmiştir. Bu meyanda on beş kadrodan, yalnız dil, musiki ve halk zenaatleri tetkiklerine temas eden maddeler hakkında, Dernek âzasından Hasan Fehmi, Mahmut Ragıp ve İsmail Husrev tarafından kaleme alınmış olan üç «izahname» de rehbere ilâve olunmuştur.

Dernek, rehberin neşrini müteakip **«Halk Bilgisi Mecmuası** - Sayı : 3» adlı büyücek bir cilt ile muhtelif halk şairlerinin koşma, destan, ağıt, nefes gibi eserlerinden «16» müntehap örneği ayrıca bazı mâni, türkü ve atalar sözünü de ihtiva eden **«Seçme Halk şiirleri** - sayı :2» ve bir de F. Nafiz, Ö. Bedrettin, K. Kâmi gibi şairlerden alınmış «20» kadar şiirden mürekkep **«Seçme Memleket şiirleri** - sayı : 5» isminde iki broşür hazırlayıp ortaya koydu. Son iki eser, bilhassa halk için tertip ve neşredilmiştir.

Kısa fasılalarla yekdiğerini takip eden bu neşriyat meyanında, yalnız birinci sayısı intişar edebilmiş, olan **«Halk Bilgisi Mecmuası»** nı Derneğin oldukça mühim bir verimi sayabiliriz. Bu mecmuanın o zaman 600 sahifeden ibaret bulunan ve 929 senesi Dernek mesaisinin canlı bir hülâsası olacağı söylenen, ikinci cildi, senelerin teakubüne rağmen, bir türlü çıkamamıştır. Maahaza bu işin küçük mikyasta **«Haberler»** mecmuasiyle yapılmak istenilmiş olmasını da tahmin etmekteyiz. Her ne olursa olsun, on

iki formadan ibaret olan bu ilk ciltte, Folklor ve edebî kültür sahasında bir hayli malzeme ve tetkikleri muhtevi kıymetli bir verim demektir.

Mecmuada, Folklorun muhtelif millet ve memleketlerde aldığı şekilleri, vücuda getirdiği eserleri, tevlit eylediği içtimaî faydaları ,hulâsa, mana ve mahiyetini tanıtmak itibarile gerek «Grand Encyclopedie» nin ve gerek «Encylopedia Britanica» nın «folklor» maddelerine ait tercemelerle, kezalik Van Gennep'in maruf eserinin Halk Bilgisi kadroları hakkındaki kısmının tercemesi cidden isabetli olmuştur. Şuracıkta, bilmünasebe işaret etmek isteriz ki, Dernek Van Gennep in «Le Folklore» adlı bu eserini - A. Halil Hayat Mecmuasında (sayı 82-88) bir kaç makale ile hulâsa etmiş olmasına rağmen - aynen dilimize çevirerek bir kitap halinde bastırıp dağıtmış olsaydı bu iş her halde maddeler külliyatının tevlit edeceği faydadan hiç te aşağı olmazdı, kanaatındayız.

«Halk Bilgisi Mecmuası» nı **«Yunus Emre** - sayı, 6» adlı bir broşür takip etti. Dernek, bu risalesiyle bu büyük Türk şairine ait alâkayı kuvvetlendirip yaymak gayesini istihdaf ediyordu. Bu meyanda, bir de «Yunus» u anmak günü «15 Nisan» ihdas edildi. İlk anış, cidden alâkalı olmuştu; o gün muhtelif gazetelerde Yunus hakkında yazılar çıktı; ilmî mahafilde konferanslar verildi. Fakat, bu teşebbüs sonradan ne ciddî bir ma'kes, ne de hakikî bir kuvvet bulamadı. Demek, fikrimizce, bu yolda her hangi bir teşebbüsten ziyade Yunusun çok nakıs ve o nisbette tahrife uğramış, elde doalşan matbu divanının olsun tashihli bir nüshasını vücuda getirmek emeliyle hareket etmiş olsaydı, bu suretle daha müsbet ve faydalı bir iş görülmüş, hattâ Yunusu daha iyi tanımak imkânı hazırlanmış olurdu. Hususiyle bu işte, Derneğin ilmî salâhiyeti kat kat kâfiydi.

Bu perakende neşriyatı müteakip, aylık bir mecmuanın çıkarılmasını derpiş eden Dernek, 1 Teşrinisani 1929 dan itibaren **«Halk Bilgisi Haberleri»** adlı mecmuayı neşre başladı. Haberler mecmuası bir taraftan Derneğin kuruluşundan beri geçen iki yıl zarfında, bu sahada sarfedilen faaliyet neticesinde elde edilen malzemeyi neşretmek, diğer taraftan yeni tetkikler için devamlı bir vasıta hazırlanmış olmak arzusundan mütevellit ciddî bir teşebbüs demekti.

Bununla, memleketin muhtelif köşelerinde çalışan dernekçilerin topladığı malzeme ve yaptığı tetkikler ortaya konulmuş oluyordu.

Bu arada, bir taraftan Haberler Mecmuasını neşre devam eden dernek, diğer taraftan biri Folklora ait «tetkik» leri ikincisi «maddeler» i muhtevi yeni bir külliyat silsilesi vücuda getirdi. Bunlardan tetkikler serisi; yalnız Cafer oğlu Ahmet'in türkçe kelimelerinin sonralarında daş, deş, taş şeklinde ilâve edilen edatların menşelerine dair kıymetli bir etüdü

olan ve (**Türkçede «daş» lâhikası** - sayı 8) adını taşıyan eseriyle kalmıştır.

Maddeler serisi dahilinde ise; Sırrı Numan'ın, yakın bir alâka ile tesbit ve izah ettiği (**Erzurum oyunları ve oyun havaları** - sayı, 7) profesör Samayloviç'in Türkistandaki musiki loncasının **Risalei Mehterlik** isminde olan risalesiyle bu kabil risaleler hakkında umumî mütalâaları havi olup Abdülkadir tarafından terceme edilen (**Türkistan sanatkârları loncasının risalesi** - sayı, 9) ve Hamamî zade İhsan'ın topladığı 765 kadar bilmecenin delâlet ettikleri manaya göre alfabe sırasiyle izahını havi (**Bilmeceler** - sayı 10) ile 929 birinci tetkik seyahatine ait Abdülkadirin (**Rapor**, sayı: 11) ı neşredilmiştir. Bu eserlerden maada Haberler mecmuasiyle ilâve halinde çıkarılan gene Hamamî zadenin (**Trabzonlu Baba Selim** - sayı: 12) hakkındaki broşürü de Derneğin neşriyat silsilesi meyanındadır.

Şu hesapça Dernek, üç yıl gibi hiç te kısa addedilmeyecek zaman zarfında, bize bunları verebilmiş demektir. Öyle zannediyoruz ki bu neşriyat silsilesini biraz daha kabartmak pek mümkündü. 931 senesi içinde bütün neşriyatı, aşağı yukarı, Haberlere inhisar ve mesaisi iyiden iyiye bir gevşeklik arzeden Dernek, bu silsileye, o da tam bir sene sonra, tek bir eser ilâve edebilmiş A. Baha'nın (**Safranboluda Yürük Düğünleri** - Şubat 932) ni bastırıp maddeler serisi meyanında neşredilmiştir.

Dernek, bu neşriyat faaliyeti arasında, kayda değer diğer bir nokta etrafında alâkalı bir hareket göstermiş, «Sıçan günü, masallar, ay, yağmur duası, isimler» e dair halk arasında yaşayan itikat ve ananelerin madde ve toplanma tarzlarını havi anketler tertip etmiştir. Ankete ait cevapalrdan bizim «ay» ve «isimler» üzerinde, Sinopta yapmış olduğumuz etraflıca tetkiklerin biri «Muhit» (sayı, 9 ve 11) diğeri de «Atsız» (sayı, 7) mecmuasında intişar etmiştir.

Derneğin zikre değer mesaisinden biri de, Anadolunun iki mühim sahasında yaptırdığı tetkik seyahatidir. Birinci seyahat 1929 yılının 15 Ağustostan 27 Eylül tarihine kadar devam etmiştir. Tetkik sahası, biraz da geniş tutulmuş olmak ve Trabzondan başlamak üzere Rize, Gümüşane, Erzurum, Erzincan gibi şark vilâyetlerini şamildir.

Birinci tetkik seyahati, aynı sahada çalışmış olan konservatuvar «Musiki Folkloru» derleme heyetine iltihakı temin edilmek suretiyle, Dernek ilim encümeni âzasından Abdülkadir tarafından yapılmış ve bu havalide telfikine muvaffak olduğu malzeme de «**Rapor**» adı altında ve Dernek külliyatı arasında neşredilmiştir. Abdülkadir, bu geniş saha üzerin-

de, Folklorun muhtelif kısımlarına ait dikkate şayan malûmat derlemeğe muvaffak olmuştur. İlk ilmî seyahatten alınan az, fakat keyfiyet itibariyle özlü neticeyi Abdülkadirin derin alâkasına borçlu bulunduğumuzu bilhassa kaydetmeden geçemiyeceğiz. Folklor maddelerinin seçiliş ve toplanış tarziyle, bunların tasnif ve izahı takdire şayandır.

Bu malzeme arasında bilhassa ateş ve ocağa, çobanlığa ve çoban türkülerine, hayvanata ve aşık oyunlarına dair halk âdet ve itikatları hakkındaki malûmat birinci derecede değeri olan kısımları teşkil etmektedir. Bu kısımlar, üzerinde henüz hiç uğraşılmamış olduğunu kuvvetle tahmin ettiğimiz bir sahadır.

İkinci ilmî seyahate gelince : bu da Temmuz - Ağustos 1931 içinde, Gaziantep ve havalisinde icra edilmiştir. Mezkûr seyahat da kezailk Abdülkadir tarafından yapılmıştır. Seyahat esnasında Ali Rıza ve Şakir Sabri Abdülkadire çok faydalı birer mesai yoldaşı olmuşlardır. Bu tetkik seyahatinde daha iyi bir yol takip edilmiş, bilhassa köylerde malzeme toplamak cihetine ehemmiyet atfolunmuştur.

İkinci tetkik seyahatine ait her hangi bir eser neşredilmiş değildir. Yalnız, **Halk Bilgisi Haberleri** mecmuasında (Sayı, 11) bu seyahatin tarz ve sahasiyle toplanan malzemenin mahiyeti hakkında Derneğin kısa bir ihbarı intişar etmiştir. Bu ufak yazıdan da, ikinci tetkik seyahati esnesında, birinciye nazaran fevkalâde mühim malzeme toplamağa muvaffak olunduğunu sadece öğrenmekle kalıyoruz. Binaenaleyh, elimizde toplanan malzemenin değeri ve ehemmiyeti hakkında tam bir fikir verebilecek mufassal neşriyat bulunmadığı cihetle bu hususta bizce, her hangi bir mütalea dermeyanı imkânsızdır. Gönül çok arzu ederdi ki, ikinci tetkik seyahatine ait olan bu malzeme de, birincide olduğu gibi, mufassal bir rapor halinde Folklorcuların nazarı tetkik ve istifadesine konulmuş olsun. Dernekçe tertip edilen şu iki seyahat hakkındaki malûmatı hulâsa eden bu satırlara, bilmünasebe alâkadar bazı fikirlerimizi de, kısaca, ilâve etmek istiyoruz.

Biz, Folklora ait tetkik seyahatlerinde muhitin genişliğinden ziyade işin derinliğine, mahallîliğine taraftarız. Yani, bu yoldaki tetkikler için geniş, uzun bir saha değil, hinnisbe mahdut bir mahal intihabının, daha çok faidebahş olacağına, böyle bir mesaiden daha ciddî bir netice alınacağına kaniiz. Bu noktai nazarımızı mutlak bir misal ile tavzih etmek lâzım gelirse, tetkikat için evvelâ, ya tek (meselâ : Erzurum gibi), yahut birbirine yakın (meselâ : Ankara, Eskişehir gibi) iki vilâyet intihap edilmeli; bu saha mümkün olduğu kadar bütün kaza, nahiye ve köyleriyle gezilerek,

bu esas dairesinde, Folklor malzemesi toplanmalıdır, diyebiliriz. Bundan sonra, seyahat sahası diğer vilâyetlere teşmil edilerek bu suretle hepsinde de aynı şekilde tetkikler yapılmalıdır.

Gerçi, bu araştırma, toplama tarzı biraz uzun sürerse de, iş lâyık olduğu ehemmiyetle mütenasip ve esaslı olur. Biz de, Folklor sahasında garplılar gibi, işin ilmî mahiyetini kavrayarak hareket etmek istiyorsak mutalk bu şekilde yürümemiz, yol almamız lâzımdır. Anadolu baştan başa hem çok bakir bir Folklor hazinesidir. Bu yolda, hattâ bir iki senelik tetkikten bile, millî kültürümüz için, çok kıymetli neticeler alınabileceğini kuvvetle ileri sürebiliriz. Çok geride kalmış olmamız dolayısiyle, bir an önce başlaması temenniye şayan olan bu iş için, memleketimizde kendilerinden istifade imkânı olan beş on zatın mevcudiyetine kaniiz. Tetkikatta, vazife, üç ay kadar gezip çalışmak ve bu arada, bulunması çok muhtemel olan saha tefriki işi tesbit edildikten sonra, bu zatın müşterek mesaisile başlanmal; bu şekil olmadığı takdirde seçilecek birinin tetkik sahasında bazı folklor severlerin de muaveneti temin olunmak suretiyle malzeme toplanmasına çalışılmalıdır. Hattâ müteakip tetkikat için muallimlerden ve bu muhiplerden istifade edebilmek de çok mümkündür.

Şu tarz, tetkikçinin muhit ile samimî ülfetini, Folklor mevzularının o sahadaki hususiyetini kavramağa yardım eder. Müteakip tetkikata memur edilenler verilecek esaslı direktif dairesinde, işi izler ve malzemeyi toplar. Ben bu işte, köy muallimlerinden bir hayli istifade etmiş olduğumu şuracıkta bilmünasebe zikretmeden geçemiyeceğim. İşte, bu veya buna yakın bir mesai tarziyle, intihap edilen sahanın Folkloruna ait malûmat, malzeme derlemek imkânı temin edilmiş olur.

Dernek, yukarıda mücmelen izah etmiş olduğumuz neşriyat ve tetkik seyahati faaliyetinden maada oldukça şamil bir teşkilât vücuda getirmiş, İstanbulda merkezî bir şube, Kayseri, Erzurum ve İzmirde birer mümessillik, yirmi kadar yerde de muhabirlik ihdas etmek suretiyle idarî ve ilmî faaliyetini tevsi eylemiştir.

Dernek, ilmî mesaisini muayyen hedefe tevcih maksadiyle, biri umumî merkezde Profesör Mehmet Emin, diğeri İstanbul şubesinde Profesör Köprülü zade Fuat'ın riyaseti altında iki ilim encümeniyle bir de merkezde irşat encümeni teşkil eylemiştir. Bu encümenlerde, Rıdvan Nafiz, İsmail Hakkı, Hamit Zübeyir, Halil Fikret, İsmail Hüsrev, İsmail Hikmet, Hasan Fehmi, Abdülkadir ve Mehmet Halit gibi memleketimizin ilim ve

edebiyat sahasında tanınmış şahsiyetleri dahil bulunuyorlardı. Burada, bilmünasebe kaydedelim ki, Derneğin bütün ilmî faaliyeti, aşağı yukarı, İstanbul merkezi ilim encümeninde toplanmış gibiydi.

Derneğin buraya kadar hulâsa edilen ilmî ve idarî faaliyetleri arasında, buna mümas bir iki noktayı da kısaca zikretmek isteriz. Çünkü bunlar da Dernek nizamnamesinde, mesai çerçevesi içerisine sıkıştırılmış maddeler de, konferanslar vermek, müsamereler tertip etmek ve mümasil ilmî cemiyetlerle münasebata girişmekten ibarettir. Dernek, konferanslar tertip ve itasında, neşriyat işi kadar hissedilir hareketler gösterememiştir. Neşriyat kadar mühim bir mahiyet arzeden bu sahada bilhassa ilk devre içinde - Yunus günü münasebetile verilenleri bir tarafa bırakacak olursak - Necip Asım, Akçura oğlu Yusuf ve Hasan Fehmi gibi salâhiyetlerin bir kaç ilmî konferansını hatırlayoruz. Bu konferanslara ait, o zaman gazetelerde bazı ufak malûmat verilmiş, bunlardan yalnız Akçuraoğlunun konferansı bilâhare, tam metni verilmek ve fakat heyeti umumiyesi noksan kalmak suretile **(Yeni Muhit)** mecmuasının (13-15) inci sayılarında intişar etmiştir.

Dernek, bu meyanda kendi üzerindeki alâkayı biraz daha kuvvetlendirmek maksadiyle, cidden muvaffakiyetli bir iki müsamere tertip etmeğe muvaffak olmuştur. Derneğin mümasil cemiyetlerle olan münasebatına gelince: bu çok mühim işin muvaffakiyet derecesini açıkça ifade eden neticeleri tam olarak bilemiyoruz.

Yalnız, Avrupa folklor müessese ve mütehassıslarının Dernek neşriyatını ciddî bir alâka ile takip ettiklerini ve Derneğin de aynı derecede alâka göstermiş olduğunu Haberlerde yapılan ufak tefek bazı neşriyattan öğrenmekle kalıyoruz.

İşte, bütün tafsilât bu Derneğin üç dört senelik faaliyet bilânçosunu, umumî hatlariyle, göstermeğe kâfidir zannediyoruz. Şu halde, Derneğin mesai ve muvaffakiyeti hakkındaki fikir ve kanaatleri de daha sarih bir şekilde hulâsa etmek imkânı hasıl olmuş demektir.

Dernek, görülüyor ki, nizamnamenin ikinci ve dördüncü maddelerinde yazılı olan mesai işlerinden hemen hemen hepsini de yapmağa savaşmış. Fakat bu hamûl işler arasında, fikrimizce, neşriyat ve kısmen de teşkilât üzerinde mahsus bir faaliyet eseri göstermiştir. Şu kadar ki, ikinci kısım faaliyeti Derneğin ilk devrelerine ait olmakla beraber, ne de olsa feyizli bir muhassala gibi telâkki edebiliriz. Bu tarz, hiç değilse bu sahada

gözle görülen ve el ile tutulabilen bir kımıldanışı ifade etmekle de zikre şayandır.

Memleketimizde Folklor sahasında kuvvetle hissedilen bir ihtiyacın cevabı olan «Halk Bilgisi Derneği» 1932 den itibaren sönüp gitmiştir.

Fikrimizce, Folklor faaliyetlerimizde bir iz bırakmış olan bu teşekkülün bugün için, daha başka bir şekilde, yeni baştan canlandırılması çok temenniye şayandır. Bunun için de, Ankara veya İstanbul Halkevleri dahilinde munhasıran bu işle iştigal etmek üzere sadece merkezî bir grup teşkili düşünülebilir. Gerçi, içinde bulunduğumuz Halkevleri mesai programında folklorun bir çok maddeleri, bu sahadaki faaliyet esasları dahil ise de, bu işin bütün teferruatiyle bir kül halinde tetkiki zarureti karşısında bu şeklin daha çok müsmir olacağını sanıyoruz.

Bu suretle halkıyatımıza ait bütün mesai yine bir yerden çıkmış, işe daha ilmî bir renk ve ruh verilmiş olur. Bunun için de, bu merkezî grupun Folklor sahasında tanınmış üç dört zattan teşkili maksadı temine kâfidir. Bu tarzda meai hiç bir zaman, ne teşekkül, ne de esas noktai nazarlarla bir tezat teşkil eylemek manasını tazammun etmez. Bilâkis, işin dediğimiz gibi daha ilmî bir şekilde kuvvetlenip büyümesine hizmet eden en lüzumlu ve en kestirme bir yoldur.

Bütün Halkevleri tarafından derlenen, derlenecek olan alelûmum Folklor malzemesi bu merkezî grupa gönderilir. Bununla beraber, memleketimizin muhtelif yerlerinde bu sahada hâlâ aynı kuvvetle çalışan, neşriyat yapan hakikî Folklorcu arkadaşlar da bu grupun tabiî âzası olarak çalışırlar. Adetleri esasen mahdut olan bu arkadaşların, zannederiz ki ekserisi de Halkevleri dahilinde bulunmaktadırlar. Grup, mecmua ve müstakil eserler neşrini de mesaisi dahiline almış olur. İşte şu suretle memlekette bugün de şiddetle lüzumu hissedilen Folklor mesaisi daha müsmir bir şekilde yeni baştan canlanmış; bu sahada kuvvetli bir hareket yaratılmış olur.

M. Şakir Ülkütaşır

FOLKLORDA KADRONUN ÖNEMİ VE TÜRKİYE FOLKLORUNU TETKİK KADROLARINDAN İKİ ÖRNEK

Folklorda kadronun, usûl kadar, büyük bir önemi vardır. Bizde folklor tetkiklerinin, ekseriyeti bakımından, pek basit bir mahiyet göstermekte olmasının elde geniş tetkik kadrolarının bulunmamasından ileri geldiği kanaatindeyim. Bu sebepten biz, alelûmum folklor çalışmalarımızda ilk önce kadro işini, hem biraz istical ederek, hal eylemek ile işe başlamalıyız. Bu noktai nazar, on beş yıllık bir çalışmanın ve şimdiye kadar görüp okuduğum basılı yazıların bizde hasıl ettiği sabit bir fikirdir. Bunun içindir ki, kadronun derecei ehemmiyetini hülâsa eden ve bu hususta bizde yapılması lâzım gelen tetkik kadroları hakkında bir fikir verebilen şu küçük makaleyi hakikî bir folklor organımız olan « Halk Bilgisi Haberleri » nin sayın okuyucularının nazarı dikkatine arzetmeği faydalı buldum.

* *

Muhite ve ihtiyaca göre değişip genişleyen kadro, folklorda bölüm, sınıf manasını ifade eder. Bu bilgi ile uğraşanların yapacakları şey, önce maddeleri toplamaktır. Fakat, iş yalnız bu maddeleri derlemek, toplamakla kalmaz. Bir de bunların nasıl toplanacağını, toplama işi bittikten sonra ne suretle tasnif edileceğini bilmek hülâsa, plânlı hareket etmek gerektir. Nasıl ki bir Botanist gördüğü yeni nebatları müfekkeresinde darma dağınık bulundurmaz, onları sınıflarsa, bir folklorcu da bu ilmî yolu izlemek mecburiyetindedir. İşte bunun için bir taraftan da umumî folklor maddelerinin daha önce gelmiş araştırıcılarca hangi kadrolar içine yerleştirildiklerini öğrenmek faydalıdır. Bu sebepten kadroyu anlatmakla beraber, folklor âleminde bellibaşlı kadroları da şöyle bir işaret etmiş olacağız. Şu kadar ki ,folklor tam gelişip açılma halinde bulunan bir bilgi olduğundan, hele bir çok olgular henüz gereği kadar tanınmamış ve onları anlatacakları beklemekte bulunduğundan folklora dair yazılan kılavuzlar ekeriyetle bu cihetten noksandırlar. Mahaza, bu noksanlık bizim için iyidir; çünkü meselâ nebatat ve hayvanata dair yeni şeyler ortaya çıkarmak ihtimalleri azalmış olduğu halde folklora ait çok yeni şeyler bulunmak ümidi bu suretle kalıyor, demektir. Şu halde, kadrolama işi daha geniş, daha elestikîdir. Bunun için folklor araştırıcıları yeni bulgulara göre

ana hatları bozmamak şartile, her kadronun genişleme, istenilen şekle sokulma imkânının varlığını göz önünde tutmalı, hattâ bundan faydalanmalıdır. Netekim bizim, Türkiye folklorunu araştırma için yaptığımız bazı kadrolar, bu fikrin bu sahada tatbikinden başka bir şey değildir.

Folklora dair küçük fakat değerli bir kitap yazmış olan Van Gennep [1] bu eserinde « Paul Sébillot » , « Charlotte Burne » ve « Hoffman - Krayer » tarafından yapılan üç türlü, yani Fransız, İngiliz ve Alman folklor âlemine mahsus kadrolardan bahseder. Bunlardan Sébillot, olguların haricî görünüşlerini gözönüne alıp onları içsel ilgilerine değil, göze görünebilen şekillerine göre sınıflamıştır.Sébillot işi çok geniş tutmuş, asıl folklor maddeleri, kadroları arasında ikinci derecede bir yer tutabilmiştir. Mis Brune ise, yalnız mahallî araştırıcılara değil, bu sahada bilginlere de umumî fikirler vermek istemiştir. Brune'ün bu kadrosu da esas bakımdan etnografiktir. Hoffmman - Krayer tarafından yapılan kadrolara gelnice : bunlar, bizim için, daha tam, vakıaları doğrudan doğruya araştırmağa ve önceden tasımlanmayan yeni şeylerni gerekleştireceği değişikliklere daha elverişli bir özgünlüktedir. ilmî olduğu kadar pratik de olan bu kadrolar içinde folklor maddelerinden esasları dışarıda kalmamış gibidir. Vaktile « Halk Bilgisi Dernegi » de önemli tarafları Krayer'in bu kadrolarına göre yapılmış bir «Rehber» bastırıp araştırıcılara dağıtmıştı. Bunlar hakkında daha fazla malûmat almak isteyenler doğrudan doğruya Van Gennep'in yazdığımız kitabına [2] yahut « Halk Bilgisi Mecmuası » nda bu kısmın türkçeye çevrilmişine [3] veyahut da « Hayat » mecmuasında B. Ahmed Halil (Ziyaeddin Fahri) nin hülâsalarına bakabilirler [4] .

Fakat, bütün bunlar nihayet bize kadrolar hakkında umumî bir fikir verir. Halbuki, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi folklor araştırmalarında kadroları mahallî esaslara, o memleketin folklorik hususiyetlerine göre tanzim etmek ve genişletmek lâzımdır. Yani, bize göre ve tam bizim işimize yarayabilen etraflı kadrolar yapmak zarureti vardır. Ancak bu sayededir ki, çalışmaların bir değer ifade eden neticeleri elde edilmiş olur. İşte folklorda kadro ve folklor âleminde malûm kadrolar hakkındaki şu küçük ve gerekli izahlardan sonra « Türkiye folklorunu araştırma kad-

[1] Le Folklor A. Vav Gennep. Chez Stoch, Paris, 1924
[2] Sahife, 45-52
[3] Sayı 1, sahife 16-22
[4] Sayı 78, sahife 8

roları » ndan iki örnegi aşağıya yazıyoruz. Ben şahsen bu önemli işte Halk Evleri merkezinin bir komisyon yaparak bu yolda tetkik kadroalrı vücuda getirilmesi işinde bir merci olmasını ve bunu bütün Halkevleri vasıtasile memleket gençliğine dağıtmasını çok yerinde bir hareket, hizmet telâkki ediyorum.

* *

Doğum ve çocuk hakkında bir tetkik kadrosu

1 — Aş yirme alâmetleri, müddeti, bu sırada istenen ve istenilmeyen şeyler. Çocuğun ilk kımıldanışı ve buna ait yormalar. Gebelik devresi, yüz lekeleri, bu sırada ekşi veya tatlı şeyler yeme, yılan, tavşan ve deve gibi bri hayvan görme ile ilişikli yormalar. Gebeler hakkındaki özenimler, gebelerin dışarıya çıkarılmaması, yatırlara götürülmemesi sebeplerinin izahı.

2 — Doğumdan önce çocuğun kız veya oğlan olacağını kestirme. Bununla ilişikli âdetler, inanmalar.

3 — Doğacak çocuğun çamaşır ve kundağını hazırlama (Bu arada gerek çamaşır ve gerek kundağın teker teker yerli adlarını yazmak da faydalıdır.)

4 — Çocuk olması için alınan tedbirler. (Bu hususta kullanılan ilâçlar, adaklar ve saire.)

5 — Doğum : Doğumu kolaylaştırmak için alınan maddî ve tinel tedbirler, geç ve zor doğumlar hakkındaki âdetler. Ebelere karşı halkın telâkkileri, aile ebeleri; bilhassa yerli ebelerin aileler arasındaki durumu (Eski ebelerin kullandıkları eşyaları bu arada yazmak ta faydalıdır.)

6 — Göbek kesmek : Göbeğin saklanması, bir yere gömülmesi, uzun veya kısa kesilmesile ilişikli inanmalar.

7 — Doğuramayarak ölenler, dişli doğan ve anasının karnında ağlıyan çocuklar hakkındaki inanmalar.

8 — İkiz doğum şeklinin halka göre izahı, ikizlerin yaşayıp yaşamamasındaki tinel sebepler.

9 — Lohusalık zamanı : Lohusa şerbeti, lohusa ve çocuk ziyareti, hediye getirmek, altın takmak. Lohusa döşeği, lohusa cemiyeti, yedi (çocuk) hamamı. Lohusa kadınlar ve kundak çocukları hakkında mevcut âdetler, inanmalar.

10 — A lbasdt: Maddî şekilleri, sebepleri. Al basdı, al karısı

veya al kızı denilen mevhumenin tahayyül edilişi. Al basdının sağıltma yol ve usulleri, al basdı ocakları. Al bağlama.

11 — Ağız açma ve ilk meme verme töreni, çocuğun kız veya oğlan olduğuna göre meme verme müddeti, memeden kesme zamanı. Süt kaçmasının sebepleri, süt gelmesi için yapılan âdetler. Süt nineler, bunlara bakılış tarzı ve diğer ilgili âdetler.

12 — Lohusa ve çocuğun çamaşır ve bezlerini yıkamak, sermek zaman ve âdetleri.

13 — Ad seçme, ad verme, ad değiştirme ile çocuğun doğduğu gün ve aya göre ad vermeler hakkındaki umumî âdet ve inanmalar. Ad koyma töreninde görülen hediyeler. Döne, Yeter, Durak, Dursun, Satılmış, Adıgüzel v. s. gibi adların verilişindeki telâkkiler. Yerli erkek ve kadın adları. Adlarla ilişikli tabirler, ata sözleri.

14 — Kundak töreni : (Bu arada kundağın ve kundak bezlerinin yapılış şekillerile bunların yerli adlar) .

15 — Beşiğe yatırmak töreni (beşik düğünü) : Törenin yapıldığı zaman. İlk ninni, ilk ninni kimin tarafından söylendiği, mahallî ninniler (bu arada bir beşiğin yapılış tarzı, bütün teferruatile parçalarının ve köpen, bağırdak gibi beşik levazımının yerli adları), beşik üstüne konan veya bir tarafına dikilen nazarlık v. s. gibi nesneler, bunlarla ilişikli inanmalar.

16 — Çocuk kurbanı : Bunun kesiliş veya kesilmeyişinde göz önüne alınan inanmalar.

17 — Kırk âdeti, kırklı iki kadının karşılaşması, kırk baskını, kırk hamamı, kırk sonu gezmeleri (bu arada kırk rakamı hakkında halk inanmaları ve «kırk katır, kırk satır, kırkalr, kırk gün kırk gece, kırk kişi, kırk bir kerre (mâşallâh) , kırk sual, kırk yıl bir gün» gibi tâbirlerin de delâlet ettiği anlamlar bakımından araştırılması faydalıdır) .

18 — Küçük çocuk yemekleri (kırktan evvel ve sonra. Bunların yerli adları ve yapılış tarzları) .

19 — Uyumıyan çocuklar : Sebeplerinin halka göre izahı ve alınan tedbirler (okutmak, muska almak).

20 — Çocuk olmaması için alınan tedbirler.

21 — Çocukların yaşaması için yapılan tedbirler (çocuğu bir şahsa bir türbeye satmak vesaire gibi) .

22 — Küçük çocukların ölümü ile ilişikli inanmalar. (Çocuğun me-

lâike gibi uçması, öbür dünyada ana ve babasına şefaat etmesi vesaire).

23 — Diş çıkarma (yarma). Diş buğdayı, bulguru töreni.

24 — Yüz benzemelerinin izah şekli.

25 — Yürüme ile ilişikli âdetler ve inanmalar (emekleme ile sıralamanın halka göre izahı. Geç yürüyen, sık sık düşen çocuklara karşı yapılan ayak, düşme ve kötürüm köstegini kesme gibi âdetler ve bunlara bağlı inanmalar) .

26 — Tırnak kesmek (ilk tırnak, kese veya cüzdana el sokturmak).

27 — Konuşma ile ilişikli âdetler ve inanmalar (geç konuşan çocuklar, dil burması, peltek konuşan çocuklar vesaire) .

28 — Yeni konuşan çocukların su (buva), ekmek (pepe) ve saireye verdikleri adlar.

29 — İlk saç kesme zaman ve töreni.

30 — Çocuk bakımı ve oyalama usûlleri.

31 — Çocuğa ilk giydirilen elbise hakkındaki inanmalar.

32 — Çocuğun aile içindeki durumu, bedenî ve manevî inkişafının izahı (zeki, terbiyeli, yaramaz, huysuz, abdal ve saire... çocuklar hakkındak itelâkkier. Andık, barkid gibi mevhumelerle çocukların korkutul - ması) .

33 — Piç ve bulduklar hakkındaki telâkkiler. Bunlara verilen yerli adlar.

34 — Alelûmum çocuk hastalıkları. Bunların adları, sağaltma usûlleri. Anadan kör, sağır (karı koca vaktile aynı emzikliden süt emerlerse çocukları kör, sağır olurmuş) dilsiz, çolak çarşamba gecesi ana rahmine düşen çocuk çolak olurmuş) topal vesaire bedensel sakatlıklarla doğan çocuklar hakkındaki inanmalar veb unlara karşı alıan tedbirler. Nazar değme, nazardan korunma usulleri, nazarın maddî ve manevî sebepleri.

35 — Çocuk yıkanması zamanları, yıkamada ilk ve son su dökülürken okunan dualar, söylenen sözler.

36 — Çocuk oyunları (epiyce çeşitli olan çocuk oyunları en esaslı kısmını gösterir, fotoğraf yahut krokilerle anlatılmalı. Oyunlarda geçen bütün tâbirler birer birer yazılmalıdır. Her oyunun yerli veya yabancılar tarafından oynandığı işaret edilmeli oyunun sıra tertibini yazarken bozmamağa çok dikkat etmelidir.)

37 — Çocukların türlü oyun ve hareketlerine bakarak bunlardan çıkarılan iyi, kötü anlamlar yormalar (asker oyunundan savaş olacağını;

fazla uçurtma uçurtmaktan yangın fazla olacağını yarma gibi.)

38 — Çocuk oyuncakları (oyuncakların yerli adları, resimleri ve yapılış tarzları.)

39 — Sünnet zamanı ve töreni: Sünnetin manevî özlüğünü, faydası hakkındaki inanmalar. Sünnet düğününün bütün safhaları, kırve tutma âdetinin mevcudiyeti (bu arada yerli sünnetçilerin kullandıkları âlet ve malzemenin adları ve özgülükleri.)

40 — Mektebe başlatmak töreni (bu âdet bizde artık tarihin malı olmuştur. Fakat, bu mal oluş da yenidir. Şu kadar ki, aşağıdaki maddelerin ihtiyarlardan araştırılıp tesbit edilmesi kültür tarihimiz bakımından faydalı olur. Çocuğun ilâhilerle sokakta gezdirilişi, hocaya teslimi, hoca önünde çocuğun ilk okuyuşu; hediyeler, ziyafetler, cüz keseleri; eski alfabe «Elifba» nın okutuluş usul ve şekilleri [üç dört türlüsü vardır] mektep hayatı, Fergaba çıkmak töreni, eski Evkaf mekteplerindeki zerde pilâv dağıtılışı ve saire.)

41 — Hatim töreni: duaları; hafız derneği.

42 — Büluğ devresi : Bu devrede oğlan ve kız çocuklarına öğretilen şeyler.

43 — Çocuk hakkında ata sözleri.

44 — Çocukla ilişikli masallar.

45 — Türlü inanmalar (bu kısma yukarıdaki maddeler dışında kalan malûmat yazılır.)

*

Halk hekimliği hakkında bir tetkik kadrosu

Kısmen inanmalarla da ilgili olan halk hekimliği, biri mihanikî ve manevî, diğeri doğrudan doğruya ilâçla sağıltma şekil ve usûllerine göre iki gurup içinde tetkik edilmelidir. Bu tetkik sahasına, aynı zamanda insan Anatomi ve Fizyolojisine ait isim ve terimler de idhal edilebilir.

A. 1) Mihanikî sağıltma usûlleri: Bu kısma dahil olan sağıltma usulleri gerçi, hastalıklar hakkında bizatihi yapılan şeyler ise de umumiyetle ilâç kullanılmadığı gibi, ekseriyetle başlı başına bir sanat halini almış olduklarından müstakillen tetkiki icap eder.

Mihanikî sağaltma usullerinin başlıcaları kurşun dökmek (nazar ile akıl, sinir ve ateşli hastalıklarda) , şerbet dökmek (dışarılık ve inmelerde), parpılamak (kuduzda), dalak kesmek, çivilemek (sıtma ve havale-

de), sarılık kesmek (yerekanda), dağlamak (cerha, kuduz ve yılan sokmalarında, basur kesmek (fistüllerde), sülük tutmak, tütsülemek v. s. den ibarettir.

2) Kurşun dökücülük, parpıcılık, sarılık ve dalak kesicilik, dağlayıcılık, basurculuk, sülükcülük gibi sanatların muhitteki mevcudiyeti, mahiyet ve yayılış dereceleri, bunların kullandıkları âlet ve malzemenin mahiyeti ve adları, okuduğu dualar, bir ocağa bağlılıkları, ocağın irsiyet ve teessüsü, halkın bunlara karşı düşünce ve inanmaları birer birer tesbit edilmelidir.

3) Üfürükcülük, nüshacılık, sihirbazlık, hüddamlık, büyücülük, falcılık, yatırlara kurban kesmek, fıkaraya sadaka vermek, türbe ve ayazmaları ziyaret etmek.

4 — Hastalığı satmak, hayvan veya nebata giydirmek, pamuk bağlamak, adak adamak, bir bebek veya insan remi yapıp suya atmak ve toprağa gömmek. Bu hususta mevcut bütün törenler kaydedilmelidir.

B. 1) Sıhhat ve hastalık hakkındaki telâkkiler (halka göre sıhhatin, çok veya az yaşamanın sebepleri, sıhhati temin eden pratik çareler, hastalıkların maddî ve manevî sebepleri)

2) Muhitte bilinen çocuk, kadın ve erkek hastalıkları (bunların nevileri, yerli adları, ilâçla yapılan sağıltma şekilleri,, kullanılan ilâçların adları, ne suretle elde edildikeri, tesirleri hakkındaki bütün telâkkiler)

3) Halk cerrahlığı (kırık, çıkık, bertik gibi haricî hastalıkların mahiyeti, bütün sağaltma şekilleri. Halk cerrahlığının durumu, kullandıkları âletler ve ilâçların birer birer adları)

4) İnsanın kemikler, etler, oynak yerleri, iç âzaları ile hazım, deveran, tenasül cıhazlarına, beşduygusuna verilen bütün adlar ve bunların vaziyetleri hakkındaki bütün telâkkileri.

M. Şakir Ülkütaşır

ALBASTI HASTALIĞI, TEKEVVÜNÜ VE TEDAVİSİ

Alkarısı denilen efsanevî bir mahlûk ile münasebete konulan bir lohusa hastalığıdır. (Hümmayı nifasi) den başka bir şey olmıyan bu hastalık, lohusalığın ilk anlarında bütün aileyi işgal eden korkunç bir hâdise şeklinde telâkki edilir. Bütün gayretler, tedbirler lohusayı «Albasmak» tan korumağa karşıdır.

« Al basdı » nın halka göre sebepleri ve şekli marazisi tamamile an'anevî mahiyeti haizdir. Al basdı, lohusaların ekseriyetle yalnız bırakılarak al karısının lohusayı zapt etmesi ve nihayet ciğerlerini söküp öldürmesidir. Alkarısının lohusalara tasallûtu hakkında umumî ve mevziî bazı telâkkilerin mevcudiyetine şahit olunmaktadır. Binaenaleyh, bunalrdan alkarısının en ziyade yalnız kalan lohusalara geldiği, bunlara musallat olduğu itikadı daha umumî bir mahiyettedir. Bu telâkki yanında (Al basdı) nın sırf (nazar) dan mütevellit olduğu bazan da yalnız kalan bir lohusanın yanına peri kızları girerek lohusanın ciğerlerini alıp gittiği ve bu suretle lohusayı al basdığı itikadı da mevcuttur.

Al basan bir lohusanın geösterdiği arazı maraziyeye gelince, böyle bir kadının benzi sararır; gözleri dalgın, kendisi baygın ve halsiz olur. Ağzı iğrilir, elleri kolları büzülüp çarpıklanır. Bununla beraber, yalnız kalan bir lohusa can sıkıntısından uykuya dalar, uykusunda «oda tavanının üzerine yıkılması, yatağının ateşlenmesi gibi» fena rüyalar görerek müthiş bir kâbus altında ezili olarak uyanır; kendisini kaybeder. Şu suretle kendisini al basan bir lohusa etrafında olup biteni göremez ve hiç bir şeyi, hattâ kendi ismi söylenip çağrılsa bile, duymaz. İşte, o zaman lohusayı (Alkarısı) bastığı anlaşılır.

(Al bastı) nın halka göre muhtelif tedavi yolları mevcuttur. Şu kadar ki, tatbik tatbik olunan bu tedavi usûlleri tamamile mihanikî bir mahiyeti haizdir.

Al basan bir lohusanın boynuna, mirastan kalan bir «beşi bir yered» yahut iki buçukluk bir altın bulunarak takılır. Lohusanın yüzüne « kırmızı duvak » ve üstüne de boydan boya « allı pullu » örtülür. Kanı geçmedik, yani lohusaya akraba olmayan, bir kadın eline bir süpürge alarak lohusanın üstünden süpürür, elır gider; yan ilohusa yattığı halde, yorganının üstünden yalandan şöyle bir süpürge çalar ve «al bastıyı süpürdüm, aldım, gittim» der. Bu suretle hasta iyileşirmiş.

(Al bastı) nın tedavisi için en mühim ve yaygın bir yol da ocaklardır. Bunun için ötedenberi «al ocağı» olarak tanınmış aileler vardır. Bunlar, halk arasnda, al bastı tedavisinde en ehil olan birer sülâledirler. Ocaktan olan bir kimsenin gözüne «Alkarısı» görünür, veya onlar bunu görür. Binaenaleyh, bu efsanevî mahlûk bu giblierin elinden kaçamaz ; bunlar Alkarısını tutup başlayabilirler. Bu itibarla bir ocaklı, Alkarısına herhangi bir lohusanın aldığı ciğerini bıraktırmak kudretini haiz telâkki edilir.

Al bastıyı tedavi eden ocakların sureti teşekkülü hakkında, birçok efsaneler vardır. Şu kadar ki, bu sahada tesbit ettiğimiz efsanelerin esası aşağı yukarı hep birdir. Ancak, anlatış gibi, teferruatta bazı farklar gösterir. Bu efsanelerden en karakteristik olanlarından birini aşağıya nakilediyoruz:

« Yozgad kasabası henüz teessüs etmeden önce, Abbas Ağa ailesinden birisi şimdiki kasabanın bulunduğu yerde mevcut olan ormanlıktan geçerken bir su başında allar giyinmiş, sarışın, mavi gözlü bir kızın elindeki bir insan ciğerini suya vuramak üzere olduğunu görmüş. Hemen kıza doğru koşarak saçından yakalamış ve başındaki tılısımlı tarağı kapmış. Tılısımlı tarağının kapıldığını gören kız, hemen geriye dönerek tarağn iadesi için ricada bulunmuş ise de erkek dinlememiş ve atına binip kızın yanından uzaklaşmış. Kız, gayrı ihtiyarî, tılısımın arkasından gitmeğe ve adamı takibe başlamış. Adam eve gelmiş, kız da onu takip etmiş. Kızı yakalamışlar. Kız, bu evde tam üç yıl hizmet etmiş. Evden dışarıya çıkmamış, ev halkından başkasına görünmemiştir. Nihayte üç yılın hitamında yalvara yalvara tarağını geri alabilmiş. Fakat, buna mukabil Abbas Ağa ailesinden herhangi bir kadının çenberi (baş örtüsü) Al bastıya tutulan bir lohusanın üstüne örtülürse hastalığının derhal iyi olması için kızdan el almışlar. Meğer bu, Al kızı imiş » .

İşte, bu efsanede zikri geçen Alkızı, bazan orta yaşlı bir kadın, bazan da ihtiyar bir acuze suretinde izah olunmaktadır. Fark sade budur.

Al basan bir lohusaya ocaklıdan biri davet edilir. Bu şahıs elindeki kılıcı kınından çıkarır, odanın dört bir tarafına sallayıp çarpıştırarak «melune çar çabuk def ol, çık git» der. Bununla beraber, ocaklardan herhangi birinin al kuşak, yazma veya takye (terlik) si getirilerek al basan lohusanın — hattâ kırk basan çocukların da — göğsüne konulur. «Al terliği» namile maruf olan bu serpuşlar, Al ocağı ailelerinde her zaman bulunur ve elden ele gezer.

M. Şakir Ülkütaşır

ALKARISINA DAİR HALK İNANMALARI

Alkarısı, ismine izafetle anılan bir hastalığı husule getiren ve etrafında türlü efsaneler vücuda gelmiş olan heyulâi bir şahsiyet, kötü bir ruhtur. Halk arasındaki adı umumiyetle « Alkarısı » ise de bazı taraflarda « Alkızı » da denilmektedir. Alkarısının, halk arasında tahayyül edilen şekli, izafe edilen şahsiyeti şöyledir :

Alkarısı, lohusa kadınlarla aynı zamanda atlara musallat olan korkunç bir mahlûktur. Bu mahlûk, uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, vücudu yağlı, siyah ve uzun saçlı, memelerini - dev anaları gibi - omuzlarından geriye atmağa muktedir, el ve ayakları gayet küçük, bilhassa lohusa kadınların ciğerlerile müteayyiş, al gömlek giyinmiş, türlü kıyafetlere giren hülâsa çok çirkin ve dişlek bir kadın, bazılarına göre de, bir kocakarı şeklinde tahayyül edilmektedir.

Alkarısı, ekseriya büyük ahır (tavla) larda, viran ve ıssız evlerde, samanlıklarda bulunur. Geceleri atlara bilhassa kısraklara binerek onları koşturup yorar, terletir, bindiği atın yelesini kadın saçı gibi örer.

Alkarısının, lohusa bulunan evlere ya bacadan aşağıya inmek suretile yahut gece yarısı herkes yattıktan sonra girdiği kanaati mevcuttur. Alkarısı,, lohusalı evin önüne elinde ateş olduğu halde gelir; lohusanın yalnızlığını kollar. Hattâ bu itikat dolayısiledir ki, bazı kasabalarda, bilhassa köylerde, lohusa döşeğini ocağa yakın yere yapmazlar.

Alkarısı, bir telâkkiye göre müşahhas bir mahlûktur. Yani, ocaklı tanılan « ehilleri » tarafından görülerek yakalanıp bağlanır. Bunu tutmak için, atların üzerine zift dökülür ve Alkarısı bunun üzerinde yapışıp kalır. Yahut hayvana palan vurularak üzerine Alkarısı batıp kalsın diye çuvaldız dizilir. Bu suretle Alkarısı tutulur ve omuzlarına çuvaldız sokulur. Yakalanan Alkarısı, eli gayet bereketli telâkki edildiğinden, bir çok hizmetlerde kullanılır. Şu kadar ki, omuzlarından çuvaldız çıkarılınca Alkarısı da gözden kaybolurmuş.

Alkarsının lohusa kadınlara tarzı tasallûtu şu suretle izah ve bu yolda bir de efsane nakledilmektedir.

Lohusa bir kadına ilk gününde yedirilen yemekle beraber bir kılın ağzına girmesidir. Bu kıl, Alkarısının kıl şeklini almış olan şahsiyeti olup

lohusanın yediği ilk lokmasile beraber kursağına girer. Bu sebepledir ki bir lohusaya ilk lokmasını yedirmemek âdettir. İşte, şu suretle Alkarısı lohusaya yedirilne ilk lokma ile beraber lohusanın kursağına girince artık bundan sonra lohusayı tahakkümü altına alarak onu hasta eder, nihayet ciğerlerini söküp alır ve bunları da suda ıslar, hasta da kırk gün içerisinde ölür. Bu telâkkiye bağlı efsaneye gelince, o da şöyledir :

« Vaktile bir çoban, bir göl kenarında ayaklarını suya sokmuş oturuyormuş. Çoban, bu sırada suyun içinden bazı sesler işitmiş. Kulak vermiş; işittiği bu seslerin birer çocuk ağlaması olduğunu anlamış. Meğer Alkarısının çocukları, açlıktan ağlayarak annelerinden yiyecek istiyorlarmış. Çocukların bu ağlamalarına karşı anneleri diyor ki : Çocuklarım ağlamayın bir saat kadar sabredin; burada oturan şu çobanın karısı lohusadır. Ben şimdi gider, o lohusanın ciğerlerini çıkarıp getiririm, siz de yersiniz!.. Çocuklardan biri sormuş ve demiş ki: Anne, nasıl getirirsin ?.. Alkarısı da : Ben bir kıl olur ve lohusanın yiyeceği yemeğin ilk lokmasına sarılır, onun karnına (midesine) kolayca girerim; onu amansız ederek hastalandırır ve ciğerlerini çıkarıp getiririm !..

Çoban, Alkarısının çocuklarile yaptığı bu konuşmayı işitmiş; hemen evine koşup gelmiş. Bakmış ki, hakikaten karısı hastalanmış. Yemek hazırlamışlar. Kadın ilk lokmasını ağzına götürürken Çoban hemen ilerliyerek bu lokmayı kadının elinden almış. Çoban aldığı bu lokmayı dağarcığına koyarak kıra, koyunalrın yanına dönmüş. Yolda giderken dağarcık içindeki bu kıllı lokma gitgide büyümüş ve nihayet dağarcığı patlatarak çobanın sırtından yere insan şekline benzeyen bir şey düşmüş. Çobanın köpekleri bunun üzerine saldırarak onu derhal paralayıp öldürmüşler ve lohusa kadın da şu suretle hastalıktan kurtulmuş » .

Şu efsane bize Alkarısının lohusalara tarzı tasallûtunu bildirmekle beraber onun su ile de münasebeti olduğunu göstermek itibarile dikkate şayandır.

Kezalik, bir lohusanın ciğerlerini çıkarıp giden Alkarısının eğer o ciğeri suya batırmadan evvel arkasından yetişilip bıraktırılırsa ciğer kendi kendine gelip lohusanın göğsüne gireceği itikadı mevcuttur. Şayet, Alkarısı, ciğeri suya batırmış olursa bu takdirde lohusanın artık öleceğine inanılır.

Aziz dostum Bay Hâmit Zübeyir Koşay'ın «Türfk Yurdu» nda, (sayı 33, sene 1927) neşrettiği bir makalede Alkarısı münasebetile ver-

diği malûmattan bu hususta ocaklar hakkında şu malûmatı öğreniyoruz : Eskişehirde Dere mahallesinde bir adam dere içindeki bir çeşmenin başında sabahleyin namaz vakti bir Alkarısı görür ve bunu sırtlayarak «seni götürüp rezil edeceğim!» diyerek evine getirmek ister. Alkarısı buna karşı «bırak beni, senin cinsinden -sülâlenden- her kimin bir parça paçavrası bir lohusanın üzerinde bulunursa ben ona dokunmayacağım» der, o da bırakır. İşte, bunu işiten lohusa akrabaları, bu adamın akrabasına müracaat ederler. Şu izah bize, mevcut ocakların ve bunlar etrafında yaşayan telâkkilerin mâna ve mahiyetini daha müşahhas bir şekilde göstermek itibarile zikre şayandır.

İşte, ocaklılar böyel bir vak'a karşısında müracaati kabul ederek Albastı tedavisini üzerine alır ve ciğeri biraktıramıyı temin ederler ki lohusa da bu suretle muhakkak bir ölümden kurtarılmış telâkki edilir.

« Albastı » nın ocaklılar tarafından tedavisi haricinde daha bir takım tatbik olunan tedbirler mevcuttur ki onları da şu suretle hülâsa etmek mümkündür:

a) Alkarısının musallat olduğu lohusanın kurtulması için ilk önce yanına bir at getirilir. Bu atın, hastanın yanında kişnemesile tehlike mündefi olur.

b) Lohusalar Albastı oldukları zaman, lohusanın bulunduğu veyahut komşu bir evde erkekler tarafından ansızın silâh patlatılır, Lohusa, silâh sesinden ürkerek kendisine gelirse Albastıdan kurtulur. Eğer silâh sesini duymazsa lohusadan ümit kesilir, ve hakikaten lohusa da ölürmüş.

c) Albasan lohusa kadınların yasdığı altında bir parça « kurt derisi » bulundurulur.

ç) Albastıya tutulan lohusaların iadei âfiyeti için ocaklı evlerinden kılıç veya al bir yazma getirip kılıcı lohusanın yastığı altına koyar, yazmayı da başına bağlarlar.

d) Bayramda yahut başka vakitlerde kurban olarak kesilen hayvanların bilhassa koçların burunalrını kurutup onu bir kurt boncuğu (salyangoz kabuğu) içine koyarak bir iplikle albasan lohusanın baş ucuna asarlar.

Yukarıda zikredilen tedavi şekilleri (Albastı) nın doğrudan doğruya sağıltmasile alâkadardır. Bunlar haricinde bir de lohusayı «Al basmamak» üzere yapılan ikinci bir an'anevî tedbirler daha vardır ki onları da şu suretle hülâsa edebiliriz:

a) Bir tandır eğişinin [1] üzerine bir soğan geçirilerek lohusanın baş ucuna konulur.

b) Lohusanın yorganına büyük bir dikiş iğnesi, yahut ufak bir çuvaldız saplanır.

c) Lohusa bir kadın, yirmi gün müddet zarfında yalnız bir yere çıkarsa eline bir maşa veyahut buna benzer demir bir âlet alır. (Erzurum)

ç) Lohusanın başı ucuna bir yumurta asılır.

d) Lohusanın yastığı altına Kur'an, En'am ve bir çıkı içinde tuz ve çörek otu konulur veya baş ucuna asılır.

e) Cenubî Anadoluda, Türkmen oymakları arasında, Şah Veli obasında Muharrem Efendi oğlu Veli Ağanın ocaklı olması hasebile başına giydiği takyesi lohusanın yastığı altına konulur, yahut başına giydirilir. Şayet, Ali Ağanın takyesi bulunamazsa lohusanın çadırı kapısına bir (orak) geçirmek yahut yastığının altına bir «saban demiri» koymak, odada süpürge, çapa bulundurmak âdettir.

f) Lohusa kırkı içinde, Albastı basmamak için, boynunda altın, belinde bir anahtar ve başında bir (al kurdelâ) bağlı olduğu halde gezer. Periler, al rengi çok severler. Bu sebepten al bağlayanlara bir zarar iras etmezler.

g) Lohusanın yastığı altında bıçak, maa konulur. Yatağının etrafı, Ayetel Kürsi okunarak, urgan ile çevrilir.

h) Alkarısı, arapça kavval denilen kırmızı renkli, çok öten bir cins güvercinden korktuğu için bu güvercin evlerde beslenir. (Urfa)

M. Şakir Ülkütaşır

[1] Tandır eğişi, tandırlarda müstamel uzun ve ucu eğri demir bir şiştir.

SÜT KAÇMASI

Emzikli bir kadının sütü kaçması, yani sütün pek az gelmesi iki muhtelif sebebin tesiri altında izah edilmektedir. Bunlardan biri lohusa yedi döşeğinde iken ziyaretine gelenlerden emzikli bir kadının lohusanın ayak ucuna oturup kendi çocuğuna süt vermesi; ikincisi lohusanın yedi veya kırk hamamı esnasında yıkanırken sırtından akan sudan diğer sütü kaçmış bir lohusa veya emzikli kadının gizlice bir avuç alıp içmesidir. Mahaza, bu ikinci şekil başka bir emzikli aleyhine olmak üzere, aynı zamanda süt gelmesi için de yapılan tedbirlerdendir. Lohusanın sütünü kaçırmakta mühim âmil telâkki edilen bu iki sebep, bir düşmanlık eseri addedilerek iyi sayılmaz.

Sütü kaçan ve kırkına kadar lohusa telâkki edilen bir kadının, sütü gelmesi için bir takım tedbirlere baş vurulur. Okutulur, muska alınır: soğan kavrulup yedirilr (Muğla ve havalisi).

Bu meyanda aileden bir kadın, eline bir dilim ekmek alarak akşam üstü otlamaktan dönen sığırları yol üstünde karşılayarak, içlerinden bir ineğin ağzına bu ekmeğin yarısını verir. Bu esnada ineğe karşı :

— Bizim sütümüz otlamağa gitti, sen otlamaktan geliyorsun, çocuğumuzun sütünü ver !

der ve arkasına bakmadan elindeki yarım dilim ekmekle beraber eve avdet eder. Eve gelince, sütü kaçmış olan lohusanın yanına giderek mezkûr yarım dilim ekmeği uzatır ve :

— Al kızım sütünü getirdim !

diyerek verir, kadın da bu ekmeği yer. İkincisi, al bir gaz bezi içine soğan, sarmısak, yumurta gibi maddelerin konulmasile yapılıp lohusa döşeğinin yanına veya odasının kapısı üstüne evvelce asılmış olan «nazarlık» içinden bunlar alınarak kadına yedirilr. Ayrıca soğan ve sarmısak kabuklarile çörek otundan tütsü de yapılır. (Sinop ve Samsun havalisi)

M. Şakir Ülkütaşır

AYAK KÖSTEĞİNİ KESMEK

Buna (ayak kösteğini kesmek) denildiği gibi sadece (ayak kesmek) ve Şarkî Anadoluda ise (Adak kesmek) te denilir.

Ayak kesemk, çağında yürümeyen çocukların yürümesini, yahut apalamağa başladıkları zaman kolayca yürüyebilmelerini (Çankırı) temin maksadile, sıra ile üç cuma ayak kösteğini merasimi mahsusa ile kestirmeütir. Halk arasında, çocukların ayaklarında min tarafillâh köstek olduğu, çocuğun ayaklarının « cinler tarafından » bağlandığı itikad mevcuttur. Birinci telâkkiye göre, Allah çocuğa yürümeğe izin verdiği zaman çocuk yürür, binaenaleyh, bunun için kul tarafından tedbire ihtiyaç görülemez. Yalnız, çocuğun ayakları cinler tarafından bağlandığı telâkkisi karşısında ayak kesmek âdeti yapılır.

Ayak kösteğini kesmek, bu işte salâhiyet sahibi «desturu, el ve ayağı çabuk » olan ayak kesici kadınlar tarafından yapılır. Çocuk bu kadına götürülerek: «Çocuğumun ayak kösteğini kestirmeğe geldim!» denilir.

Cuma günü selâ verilirken çocuk bahçeye çıkarılır. Annesi, kıbleye karşı, çocuğu kollarından tutar ve yere bastırır. Kösteğini kesecek olan Kadın siyah saplı bir bıçak ile çocuğun karşısına geçer ve üç « Kulhuvallah» bir «Elham» sürelerini okur. Kezalik üç defa sağ tarafından başlayarak elindeki bıçakla çocuk ve validesini toprak üzerinde çizdiği bir daire içine alır. Müteakıben çocuğun annesi, kadına hitaben :

— Hanım teyze ne kesiyorsun ? der. Kadın da :

— ... hanım veya ... bey çağında yürümemiş onun ayak kösteğini kesiyorum !.. cevabını verir. Çocuğun annesi :

— Kes gitsin ! der. Kadın da, üç defa tekrar etmek suretile :

— Kestim gitti ! der.

Müteakıben eve avdet olunur.

Üçüncü cuma günü, çocuk iki ayağı biribirine pamuk ipliği ile bağlı olarak bu kadına götürülür. Kadın, bu defa da yine yukarıdaki sözleri üçer defa tekrar eder ve üçüncüsünde ipliği keser. Kesilen bu iplik çok defa ayaktan alınmaz ve çocuk yürüyünceye kadar, kesik bir halde ayağında

KORKU BASMAK

Korkudan mütevellit olduğu ileri sürülen herhangi bir hastalıkta, muhtelif tedaviler arasında, korku da bastırılır.

Korku, sıra ile üç gün bastırılır. Bu da her iki taraf kasıklarını parmakla oğuşturmak « kasık damarları » nı kaldırmaktır. Korku basılırken, korkunç bir dua okunur ve «benim elim değil Ayşe, Fatma anamızın eli... korkmuş korkusunu basıyorum» denilir.

Şu kadar ki, bu mihanikî tedavî tatbik edilmekle beraber «meremr

n

---

tutulur. Bundan sonra kadın, çocuğu alır ve kollarından tutarak kıbleye karşı üç defa: «Salladım selâya, selâ salsın mevlaya; mevla izin versin, yürüsün gelecek cumaya ! » diyerek sallar. Elindeki kara saplı bıçağı da, çocuğun istikametinde, biraz uzağa götürür ve saplar. Çocuk ellerinden tutularak ve yürütülerek bıçağın saplanmış bulunduğu mahalle kadar götürülür, bıçak tarafına haffiçe iğdirilerek kaldırılır.

Bazı tarafalrda işe bu merasimin daha basit bir şekilde yapılmakta olduğu görülür. Çocuk, iki ayağı pamuk ipliğile biribirine bağlı olduğu halde cuma günü, camaat namazda iken, bir camiin önüne götürülür. Annesi (babası) elinde bir makas veya bıçakla cami kapısı önünde çocukla beraber bekler. Camiden ilk çıkan şahsa bu ipliği kestirir. Arkasına bakmadan doğruca evine avdet eder. Bu suretle, ayak kestirme işine üç cuma devam edilir. Boyabad (Sinop) köylerinde vakti geldiği halde henüz yürümeyen bir çocuğun, babası değirmene buğday öğütmeğe gider. Evde annesi tarafından, köstek şeklinde bir ip hazırlanır. Değirmenden gelince, hazırlanan bu ip çocuğun ayaklarına bağlanır ve babası bu ipi bıçağı ile ortasından keser.

İşte, bu şekillerde ayak köstеği kestirilen çocuklar, bundan sonra yürürler; dua ve selâ yüzü suyu hürmetine min tarafillâh mevcut olan köstek çözülür ve cinlerin bağladığı bağ da kesilirmiş..

M. Şakir Ülkütaşır

iliği, kardeş kanı» her ikisi bir arada döğülerek bundan yapılan bir şurup ta her korku bastırmak ameliyesini müteakıp, kezalik üç gün dahilen içirilir. Şayet korku, şiddetli oluras bu takdirde «kalkandan su geçsin» denilir.

Kalkandan su geçiren « Kalkancı kadın » lar vardır. Bunlar, bu işin tarz, dua ve merasimi sairesini bir sır olarak muhafaza etmektedirler. Yalnız, kadına bir tas götürülür, O da tas içindeki suyu kalkandan geçirir ve mezkûr tası müracaat edene iade eder, ücertini alır. İşte, kalkandan geçirilmiş olan bu su korkana içirilir.

M. Şakir Ülkütaşır